

Діденко Олександр Васильович

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової
роботи Інституту професійно-технічної освіти НАПН
України, м. Київ

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [1] визначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Національна стратегія визначає основні напрями і шляхи реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснення реформування освіти впродовж найближчих 10 років у нових соціально-економічних умовах [1]. З огляду на це, проголошений інвестиційно-інноваційний розвиток вітчизняної економіки зумовлює необхідність системних змін у сфері професійно-технічної освіти, яка є основним постачальником кваліфікованих кадрів для сучасних ринків праці.

За даними статистики [2] станом на 01.09.2013 р. в Україні функціонує 986 професійно-технічних навчальних закладів різного галузевого спрямування, в яких навчається 388,3 тис осіб (станом на 01.01.2010 року в країні функціонувало 994 державних професійно-технічних навчальних закладів різних типів, в яких навчалось понад 423 тис. учнів і працювало понад 57 тис. педагогічних працівників). Однак, щорічно цей показник зменшується, тоді як у ВНЗ – відповідно збільшується. Так, співвідношення чисельності студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів ПТНЗ у

2013 році становило п'ять до одного, незважаючи на те, що близько 70 % вакансій на ринку праці складають саме робітничі професії.

Водночас, стан підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах ще не повною мірою відповідає сучасним соціально-економічним потребам суспільства. Про це свідчать результати аналізу виступів роботодавців, представників керівної ланки ПТО, моніторингу профтехосвіти громадськими організаціями тощо [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Різноманітні аспекти проблеми науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти неодноразово були предметом уваги С. Батишева, С. Гончаренка, М. Копельчака, Л. Нестерової, Н. Ничкало, В. Олійника, В. Радкевич, В. Свистун, В. Скакуна, О. Щербак, О. Юртаєвої та ін. Проблемі проектування змісту професійної освіти і навчання присвячені праці Н. Алексеєва, В. Краєвського, А. Макаренка, А. Новікова, М. Скаткіна, В. Слободчикова, А. Хуторський, Н. Ярошенка та ін.

Метою статті є узагальнення результатів аналізу стану професійно-технічної освіти, визначення пріоритетних напрямів та шляхів розвитку її науково-методичного забезпечення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація державної стратегії і політики в галузі професійно-технічної освіти щодо науково-методичного забезпечення змісту професійно-технічної освіти у 2013 році була зосереджена на:

оновленні змісту професійно-технічної освіти шляхом розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій;

інформаційному та навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу;

координації діяльності методичних та навчальних установ професійно-технічної освіти з питань підготовки робітничих кадрів;

впровадженні інноваційних освітніх технологій професійної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів, поширенні передового педагогічного і виробничого досвіду.

Однак, незважаючи на ще досить потужний потенціал ПТНЗ, розгалужену багаторівневу систему надання освітніх послуг населенню, професійно-технічна освіта не спроможна вирішити ключову проблему – привести підготовку кваліфікованих робітників у ПТНЗ у відповідність до потреб ринку праці; очевидним є розрив між попитом і пропозицією робочої сили. Так, майже 70 % вільних робочих місць на регіональних ринках праці припадає на професії робітників, особливо висококваліфікованих робітників, частка яких від загальної чисельності зайнятих в економіці робітників, за деякими експертними оцінками, складає понад 5% порівняно з країнами Європейського Союзу та США.

На українських підприємствах хронічно бракує кваліфікованих робітників за виробничими професіями, зокрема робітників з інструментом – 22% від загальної кількості вільних робочих місць (на кінець 2009 р.), з обслуговування, експлуатації і контролю за роботою технологічного обладнання, машин – 15,8 %.

Ускладнює ситуацію й старіння робітничих кадрів, середній вік яких складає більше 50 років, а також законодавчо-нерегульована відповідно до сучасних умов нормативно-правова база та механізми формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників.

Україні незадовільним є фінансування професійно-технічної освіти: із 57 млрд грн., відведених на ПТО та вищу освіту, лише 12,6 млрд грн призначено для ПТО; зовсім не фінансується Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 рр.; не виділяються кошти на підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних кадрів, на видання навчальної літератури, модернізацію матеріально-технічної бази тощо. Безпідставні затримки Державною казначейською службою України сплати поточних платежів ПТНЗ та установ системи ПТО призводять до зриву

планових ремонтних робіт, якісного здійснення навчально-виробничого процесу, у тому числі, перепідготовки безробітних на замовлення центрів зайнятості.

Гострою є проблема зниження ролі робітника в суспільстві й престижності робітничих професій серед учнівської молоді, її професійної орієнтації на робітничі професії, підготовки до вибору та реалізації професійної кар'єри. Як свідчать результати опитування, близько 45 % учнів ПТНЗ не можуть оцінити власних перспектив розвитку професійної кар'єри в майбутньому, 37 % – не володіють інформацією щодо перспективних посад; 15 % – не вміють планувати свою професійну кар'єру. Потреба у дослідженні професійної орієнтації молоді на робітничі професії, їх підготовки до вибору та реалізації професійної кар'єри зумовлена необхідністю переосмислення підходів до професійної орієнтації робітників, у тому числі й при зміні професії. Це пояснюється тим, що нині в Україні тільки 35-38 % працівників працюють за набутим фахом, а ті, хто перекваліфікувалися, про це не шкодують [5].

Існує також потреба і в модернізації змісту й підвищенні якості професійно-технічної освіти, які б задовольняли потреби роботодавців. Ця проблема перебуває в полі зору органів управління освітою, але потрібно суттєво активізувати залучення до її вирішення соціальних партнерів на різних рівнях. Особливо це стосується розроблення та узгодження державних освітніх стандартів, які повинні містити в собі лише мінімум обов'язкових компетенцій випускників ПТНЗ, що мають кластися в основу навчальних програм та доповнюватися змістом, виходячи з реальних потреб та запитів роботодавців.

Такі зміни потребуватимуть зміни структури державних освітніх стандартів, уникнення надмірної їх деталізації. Оновлені освітні державні стандарти мають характеризуватися їх орієнтацією на результати навчання, відповідністю професійних функцій та компетенцій вимогам роботодавців. Суть таких стандартів полягає в тому, що в них основні види діяльності є узагальненими професійними функціями, основними загальними й

професійними компетенціями – як готовність виконувати професійні функції, а навчальні програми, що базуються на компетенціях, мають розроблятися за модульною технологією. Адже діючі нині стандарти майже із 260 професій, не відображають сучасних запитів ринку праці та не враховують положення нещодавно прийнятих Законів України: «Про професійний розвиток працівників», «Про зайнятість населення», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» й положень Національної рамки кваліфікацій та інші.

Ураховуючи, що 85 % кваліфікацій не відповідають вимогам роботодавців та ринку праці, а підготовка робітників із більш, як 520 професій має вузькопрофільну спрямованість або взагалі втратила актуальність, зростання частки високопродуктивних робочих місць актуалізує необхідність створення нових, а також інтегрованих (укрупнених) професій.

Ще одна проблема полягає у необхідності підвищення якості загальноосвітньої підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, яка обумовлена інтелектуалізацією ринків праці. Нині 261,2 тис осіб здобувають повну загальну середню освіту у професійно-технічних навчальних закладах поряд із оволодінням робітничою професією. Тому є невиправданими рекомендації окремих освітян і державних службовців щодо вилучення зі змісту професійно-технічної освіти загальноосвітньої підготовки. Це позбавить значну частину учнівської молоді можливості навчатися у ПТНЗ після завершення основної загальноосвітньої школи. Адже більшість із них перед тим, як вступити до ПТНЗ, з'ясовують можливість здобуття повної загальної середньої освіти.

Гострою проблемою для ПТО є також незадовільний стан забезпечення ПТНЗ навчальною літературою, оскільки підручники із загальноосвітніх предметів для 10–11 класів у ПТНЗ практично не надходять, а навчальна література професійного спрямування упродовж останніх п'яти років майже не друкується [6].

З огляду на такий стан справ доцільно сформулювати певні рекомендації щодо вирішення окреслених проблемних питань.

Забезпечення випереджувального розвитку професійно-технічної освіти, спрямованого на задоволення потреб української економіки у кваліфікованих робітниках, кращої відповідності рівня і якості їх кваліфікацій та компетентності вимогам роботодавців, можливе, в першу чергу, через приведення нормативно-правової бази в галузі професійно-технічної освіти у відповідність до завдань її розвитку в умовах динамічних соціально-економічних змін. По-друге, важливе значення має поетапна децентралізація управління професійно-технічною освітою, впровадження державно-громадського управління з метою підвищення ролі та відповідальності соціальних партнерів, суб'єктів господарювання та місцевих органів виконавчої влади за відповідність обсягів, напрямів і якості підготовки кваліфікованих робітників вимогам економіки. По-третє, необхідно забезпечити взаємозв'язок ринку освітніх послуг і ринку праці шляхом розроблення і впровадження єдиної методології моніторингу ринку праці та формування на цій основі державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, а також створення спільно з роботодавцями на базі державних ПТНЗ спеціалізованих Центрів професійної підготовки кваліфікованих робітників за виробничими професіями із застосуванням дуальної системи навчання.

Важливе значення має також досягнення нової якості і результативності професійно-технічної освіти через розроблення та впровадження нових механізмів акредитації державних освітніх стандартів професійно-технічної освіти з боку роботодавців та кардинальне оновлення системи науково-методичного забезпечення та супроводу професійно-технічної освіти, подолання відірваності педагогічної науки від реальних потреб сучасного суспільства, підвищення її ролі у проектуванні, експертизі освітніх інновацій.

У цьому контексті провідна роль належить Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Його співробітниками розроблено методичку

створення електронних підручників нового покоління та їх застосування в навчальному процесі [7], а в найближчій перспективі передбачено створити інформаційно-освітнє середовище ПТНЗ, що забезпечить відкритий та віддалений доступ суб'єктів навчального процесу до професійно-орієнтованих інформаційно-навчальних ресурсів.

Заслужують на увагу запропоновані науковцями Інституту особистісно-розвивальні технології навчання, актуальність яких зумовлена тим, що майже 80 % педагогічних працівників ПТНЗ віддають перевагу предметно-зорієнтованим технологіям навчання. Це пояснюється переважно предметною спрямованістю діяльності педагогів, а також недостатнім рівнем їхньої готовності до використання особистісно-розвивальних педагогічних технологій.

Для відстеження процесів, що динамічно відбуваються на ринку праці, стану відповідності підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасного виробництва, впровадження процедур оцінювання якості та доступності освітніх послуг, які надаються системою професійно-технічної освіти, зростає роль інформаційно-аналітичного супроводу її розвитку. У цьому контексті актуалізується значущість розробленого в Інституті програмного інформаційного ресурсу нового покоління з метою здійснення моніторингу діяльності органів управління ПТО на різних рівнях для прийняття ефективних управлінських рішень. Для функціонування цієї системи розроблено методіку моніторингу якості та доступності ПТО за допомогою групи індикаторів. Однак, впровадження цієї системи супроводжується певними труднощами. Станом на сьогодні вона була апробована лише в шести регіонах України. Для її впровадження на всеукраїнському рівні Інституту ПТО необхідно отримати відповідний дозвіл від МОН України.

До вагомих результатів діяльності Інституту ПТО щодо науково-методичного забезпечення розвитку професійно-технічної освіти в сучасних умовах можна віднести розроблені співробітниками наукової установи методіки створення професійних і освітніх стандартів на основі модульно-

компетентнісного підходу, а також методики інтегрування та створення нових професій.

Зважаючи на зниження ролі робітника в суспільстві й престижності робітничих професій серед учнівської молоді цінними є наукові розробки щодо професійної орієнтації молоді на робітничі професії, їх підготовки до вибору та реалізації професійної кар'єри.

Висновки. Таким чином, за результатами всебічного аналізу розвитку професійно-технічної освіти на сучасному етапі можна визначити пріоритетні напрями її подальшої модернізації, які передбачають вивчення потреб ринку праці, формування оптимальної мережі навчальних закладів, створення системи забезпечення якості професійно-технічної освіти, диверсифікацію системи фінансування шляхом делегування додаткових повноважень регіональним органам управління освіти, впровадження різнорівневої системи фінансування, децентралізацію системи управління професійно-технічною освітою та забезпечення її якісно новим кадровим потенціалом, оновлення чинної нормативно-правової бази в галузі професійної освіти, соціальну рекламу престижності робітничих професій. Але виняткова роль в оновленні науково-методичного забезпечення належить стимулюванню розвитку експериментально-дослідницької роботи та впровадження в навчально-виробничий процес інноваційних технологій та міжнародного досвіду.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є дослідження потреб у кваліфікованих працівниках сучасного ринку праці, вивчення міжнародного досвіду підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, проведення прикладних дослідно-експериментальних робіт та впровадження їх результатів у навчально-виробничий процес з метою удосконалення науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.06.13 року № 344/2013. – Спосіб доступу: www.ligazakon.ua.

2. Професійно-технічна освіта України у 1991-2011 роках (перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали) / Матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України [Електронний ресурс] : Спосіб доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish>

3. Моніторинг стану професійно-технічної освіти та альтернативні пропозиції щодо її модернізації [Електронний ресурс] / За матеріалами ГО «Центр освітнього моніторингу» в рамках проекту «Створення організаційної платформи громадського центру аналізу освітньої політики» : Спосіб доступу: <http://centromonitor.com.ua>

4. Економіка України за січень 2014 року // Уряд. кур'єр. – 2014. – № 42 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-ukrayini-za-sichen-2014-roku/>. – мова укр.

5. Радкевич В. О. Наукові засади розвитку професійної освіти і навчання в сучасних умовах / Валентина Радкевич // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : Матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2013 рік (м. Київ, 24–25 березня 2014 р.). Т. 1 / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред.. В. О. Радкевич. – К. : ІПТО НАПН України, 2014. – 204 с.

6. Діденко О. В. Проблеми розробки електронних підручників для системи професійно-технічної освіти / Олександр Діденко // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : Матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2013 рік (м. Київ, 24–25 березня 2014 р.). Т. 2 / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред.. В. О. Радкевич. – К. : ІПТО НАПН України, 2014. – 164 с.

7. Діденко О. В. Сучасні вимоги щодо розробки та впровадження електронних підручників у систему професійно-технічної освіти / Діденко О. В. // Збірник наукових праць № 69. Серія : Педагогічні та психологічні науки / гол. ред. В. В. Райко – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2013. – С. 87–98.

Анотації

Діденко О. В. Науково-методичне забезпечення розвитку професійно-технічної освіти в сучасних умовах: проблеми і перспективи. У статті представлено окремі проблемні аспекти науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти, наведено статистичні дані, які характеризують її якість в сучасних умовах. Узагальнено пріоритетні напрями її подальшої модернізації, а також запропоновано шляхи розвитку науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти з урахуванням досвіду діяльності Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Ключові слова: науково-методичне забезпечення, професійно-технічна освіта, кваліфіковані робітники, професійно-технічні навчальні заклади, ринок праці, професійні стандарти.

Діденко А. В. Научно-методическое обеспечение развития профессионально-технического образования в современных условиях: проблемы и перспективы. В статье представлены отдельные проблемные аспекты научно-методического обеспечения профессионально-технического образования, приведены статистические данные, характеризующие ее качество в современных условиях. Обзор приоритетные направления ее дальнейшей модернизации, а также предложены пути развития научно-методического обеспечения профессионально-технического образования с учетом опыта деятельности Института профессионально-технического образования АПН Украины.

Ключевые слова: научно-методическое обеспечение, профессионально-техническое образование, квалифицированные рабочие, профессионально-технические учебные заведения, рынок труда, профессиональные стандарты.

Didenko O. V. Scientific and methodological support the development of vocational education in modern terms: issues and prospects. This paper presents some problematic aspects of scientific methods of vocational education are statistics that characterize the quality of current conditions. Summarizes the priority directions of its further modernization and the ways of scientific methods of vocational

education based on the experience of the Institute of Vocational Education NAPS Ukraine.

Provision of advanced development of vocational education to meet the needs of the Ukrainian economy for skilled workers, better matching the level and quality of qualifications and competency requirements of employers, it is possible in the first place, by making the legal framework in the field of vocational education in line to problems of development in a dynamic social and economic changes. Secondly, the importance of gradual decentralization of the management of vocational education, the implementation of state and public administration in order to enhance the role and responsibility of social partners, businesses and local authorities for compliance volumes, trends and quality requirements of the skilled workers the economy. Thirdly, there must be relationship education market and the labor market through the development and implementation of a common methodology for monitoring the labor market and the formation of the basis of the state order for training of skilled workers in vocational schools, and creating together with employers on the basis of state vocational schools specialized training centers for skilled workers industrial professions using the dual training system.

Also important to achieve a new quality and effectiveness of vocational education through the development and implementation of new mechanisms for accreditation of state educational standards of vocational training by employers and radical renewal of scientific and methodological support and maintenance of vocational education, overcoming the isolation of teaching science real needs of modern society, enhancing its role in the design, examination of educational innovation.

As a result of a comprehensive analysis of the development of vocational education at present possible to determine the priority directions of its further modernization , which provide for the needs of the labor market, the formation of an optimal network of schools , a system of quality assurance of vocational education, diversification of funding by delegating more powers to regional education authorities, the introduction of multi-level system of financing, decentralization of

management of vocational education and ensuring its high quality new human resources, upgrade the existing legal framework in the field of vocational education, PSAs prestige of working professionals. But an exceptional role in the renewal of scientific and methodological support belongs to stimulate the development of experimental research and implementation of educational and production process technology innovation and international experience.

Keywords: scientific and methodological support, vocational education, skilled workers, vocational education, labor market and professional standards.

Науково-методичне забезпечення розвитку професійно-технічної освіти в сучасних умовах: проблеми і перспективи